

Тимків Я.І.*

СУТЬ ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ «ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ»

Анотація. У статті розкрито теоретичні підходи до трактування сутності категорії «глобальне управління». Досліджено основні історичні етапи розвитку концепції. Систематизовано ключові закордонні дослідження цієї тематики та запропоновано авторське бачення розуміння суті концепції «глобального управління» в контексті політичних і безпекових студій.

Ключові слова. Глобалізація, безпека, глобальне управління, глобальний уряд.

Аннотация. В статье раскрываются теоретические подходы к трактовке сущности категории «глобальное управление». Исследованы основные исторические этапы развития концепции. Систематизированы ключевые зарубежные исследования этой тематики и предложено авторское видение понимания сути концепции «глобального управления» в контексте изучения политики и безопасности.

Ключевые слова. Глобализация, безопасность, глобальное управление, глобальное правительство.

Annotation. The article deals with theoretical approaches to interpretation of essence of the category of “global governance”. Key historical stages of concepts’ development were studied. Main foreign researches of this subject were systematized and author approach to understanding of the «global governance» concept in the context of political and security studies.

Keywords. Globalization, security, global governance, global government, government.

Виникнення такої концепції як «глобальне управління» (global government) зумовлене широким розвитком глобалізації різних сфер життя, в тому числі в безпековому аспекті. Окрім того вона пов’язана з появою серйозних загроз для життєдіяльності всього людства таких, як небезпека неконтрольованого розповсюдження ядерної зброї, перспективи екологічної катастрофи, міжнародного тероризму, обмеженість запасів життєво важливих природних ресурсів, пандемією з великою кількістю смертельних випадків.

Серед українських науковців дана категорія досліджувалася дуже мало, один з небагатьох детальних аналізів в контексті розвитку міжнародних економічних відносин висвітлили в публікації дослідники проф. Анатолій Поручник та Юлія Гайдай [3]. Дана стаття покликана поглибити і розширити та систематизувати розуміння концепції «глобальне управління», для української політологічної і безпекової науки.

* кандидат політичних наук, викладач кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»

Зміст поняття

Потрібно зазначити, що це поняття прийшло до нас із західного світу. Англійське слово «governance» не має чіткого перекладу на інші мови. Тому, в світовій політичній науці існує багато подібних понять, таких як «глобальний уряд», «світова еліта», «Тріада», «глобальне управління без глобального уряду», «міжнародне управління», «глобальне регулювання», «глобальне керування» та ін.

Термін «глобальне управління» опинився у фокусі широких наукових дискусій головним чином завдяки діяльності В. Брандта і його колег з Комісії ООН по глобальному управлінню, створеної з метою пошуку вирішення глобальних проблем людства.

Глоссарій Мережі ООН з Державного Управління роз'яснює термін «глобальне управління» як «комплекс формальних і неформальних установ, механізмів та стосунків між державами, з допомогою яких, на глобальному рівні, виражаються колективні інтереси, встановлюються права та обов'язки, опосередковуються розбіжності світового співтовариства» [22].

Проте на даний час існує багато визначень поняття «глобальне управління», які в тій чи іншій мірі переплітаються між собою. До його появи існував інший термін - «глобальний уряд» (global government). Відмінності між цими поняттями детально проаналізував у своїх працях Дж. Розенау. Річ у тому, що в англійській мові терміни «government» (уряд) і «governance» (управління) означають системи правління, регуляторні механізми, за допомогою яких здійснюється влада, спрямована на збереження єдності певної політичної системи і реалізацію поставлених перед собою цілей. Відмінність між ними полягає в тому, що під «урядом» зазвичай розуміються певні структури, тоді як під «управлінням» маються на увазі деякі соціальні функції і процеси. Управляти, таким чином, означає здійснювати владу. А мати владу - означає мати визнання з боку тих, на кого поширюється ця влада. Звідси слідує ще одна відмінність. Владу «уряду» ґрунтується на певних конституційних положеннях, указах, розпорядженнях та інших офіційних документах. Що ж до «управління», то тут влада асоціюється з процесами, що виникли в результаті практик, які повторюються, мають владну природу, але в той же час не є конституційно оформленими. В цьому полягає головна перевага систем правління, основою яких є уряд який виступає гарантом забезпечення процесу регулювання. В разі «управління» гарантій виконання зобов'язань, як правило, немає. Через це, в процесі реалізації глобального управління може виникати певна складність [18].

Американський політолог, прихильник теорії режимів в міжнародних відносинах, Р. Кеохейн відзначає, що «глобальне управління – це не світовий уряд, і не аналогія внутрішньодержавного управління. Система світового устрою 21-го сторіччя – це не просто порядок унітарних держав, які взаємодіють одна з одною через дипломатію, міжнародне право та міжнародні організації, утворюючи таким чином систему міжнародних відносин. Ця модель застаріла і не надає важливого значення двом істотно важливим елементам сучасності: своєрідної мережі між державами-акторами та нормам – стандартам взаємної поведінки, що широко застосовуються між ними. Ми можемо розглядати таку модель як життєво необхідний елемент сучасної системи світоустрою, але не як цілу систему. Цілісною вона стає тільки з використанням глобального управління» [14, р.208]. Тобто, автор має на увазі що глобальне управління – це новітня форма ведення державами міжнародних відносин, яка приходить на зміну Вестфальській системі.

Професор Бостонського університету та Аділ Найям визначає глобальне управління як «управління глобальними процесами при відсутності глобального уряду» [17].

«Глобальне управління» - це не нормативний термін, що визначає якісну оцінку його прояву. Його, швидше, слід відносити до конкретних домовленостей кооперативного характеру, спрямованих на рішення конкретних завдань. Такі домовленості можуть бути формально закріпленими у вигляді законів або офіційно визнаних інститутів, які здатні вирішувати загальні проблеми за допомогою різноманітних акторів (держав, міжурядових і неурядових організацій, транснаціональних корпорацій, приватних структур або представників громадянського суспільства, окремих приватних осіб), але можуть бути і неформальними (у разі здійснення певних практик, що склалися) або з обмеженим терміном дії (у разі створення коаліцій) [13, р.14-21].

В доповіді Комісії ООН з Глобального управління «Наше глобальне сусідство» під «глобальним управлінням» розуміють «безперервний процес, за допомогою якого інтереси суб'єктів можуть бути підсумовані і реалізовані на основі погоджених дій, в рамках формальних, або неформальних інститутів та режимів, створених індивідами або державами на добровільній основі в цілях, що відповідають їх інтересам» [16, р.2].

Виконавчий директор Програми Розвитку ООН Джеймс Густав Спес на Конференції ООН із Сталого Розвитку в Ріо де Жанейро в березні 1997 року у своїй промові спробував наголосити, що «глобальне управління - це не глобальний уряд, а взаємодія керівництва та його механізмів контролю, що включають в себе як державних так і недержавних акторів, як приватних осіб так і громадськість. Глобальне управління, саме по собі, є потужною і виростаючою реальністю. Воно впроваджується та розширюється за допомогою економічної і екологічної глобалізації. Глобальні виклики і глобальні потреби – чи то в сфері економіки, чи екології, чи інших – вимагають глобальних рішень та глобальних дій. Економічна і екологічна інтеграція призводять до політичної інтеграції. Це і є глобальним управлінням» [19]. Цими словами він дає чітко зрозуміти, що глобальне управління є неминучою дійсністю. Воно є невід'ємною складовою глобалізації та глобалізаційних процесів.

На думку Томаса Вайса, директора Інституту Міжнародних Досліджень Ральфа Банші та головного редактора журналу «Глобальне управління: Багатовекторність та Міжнародні Організації», глобальним управлінням можуть бути колективні зусилля з метою виявлення, подальшого вивчення або вирішення світових проблем, що виходять за рамки можливостей їх вирішення на державному рівні. У своїй роботі «ООН і глобальне управління: ідея і перспективи її втілення» він зазначив, що глобальне управління - це комплекс формальних і неформальних інститутів, механізмів, стосунків і процесів, які існують між та поширюються на держави, ринки, на громадян, міжурядові та неурядові організації, з допомогою яких на глобальному рівні визначаються колективні інтереси, встановлюються права і обов'язки, вирішуються суперечки [23].

За словами англійських науковців в сфері політекономії Родена Уілкінсона і Стіва Х'юза, про глобальне управління говорять як про щось тимчасове, або про щось таке, на чому не варто зосереджувати увагу. Глобальне управління можна тлумачити як функцію міжнародного розподілу влади або як результат звичаєвих практик, норм, правил і процесів прийняття рішень, що склалися на протязі визначеного періоду часу [24, р.1-2].

За свідченням А. Грума і Д. Пауелла, глобальне управління це перш за все, визначення тих вузлових проблем, які впливають на цілий світ і керування ними [12].

В 2005 році Міністр Держслужби та Адміністрацій Південної Африки Джеральдін Фрейсер-Молекеті окреслила глобальне управління як діяльність уряду та процеси урядування, що розміщені на різних урядових рівнях – локальному, національному, регіональному і глобальному [8].

Історики Міжнародного Валютного фонду Джеймс Боутон і Колін Бредфорд наголошують, що глобальне управління - це процес спільного керівництва, що об'єднує національні уряди, багатосторонні державні установи і громадянське суспільство для досягнення спільних цілей. Воно забезпечує стратегічний напрям і керує колективними зусиллями за рішенням глобальних завдань. Для того, щоб бути ефективним, глобальне управління має бути комплексним, динамічним і здатним охопити національні і секторні межі та інтереси. Воно повинне діяти шляхом застосування «м'якої сили», а не «жорсткої сили». Воно має бути демократичним, а не авторитарним, діяти у рамках відкритого політичного, а не бюрократичного, процесу і носити швидше інтегрований, чим спеціалізований характер [6].

В аналітичній доповіді Національної розвідувальної ради США та Інституту ЄС з досліджень безпеки відзначається, що глобальне управління – колективне розв'язування спільних проблем на міжнародному рівні. Воно охоплює всі інституції, режими, процеси, партнерства і мережі, які долучаються до колективних дій і вирішення проблем на міжнародному рівні. Це визначення включає офіційні та неофіційні домовленості, а також дії недержавних акторів у транснаціональних умовах. Регіональна співпраця також може належати до глобального управління, якщо вона є складником більш масштабних заходів. Управління тут відрізняється від урядування, яке надає перевагу суверенітетові та передбачає ієрархічні повноваження. Глобальне управління – це не світовий уряд, який малоймовірний не тільки у прогнозованому майбутньому, а й узагалі [9, р.13].

А. Вебер, говорячи про глобальне управління, підкреслює, що це, передусім, управління процесами, а не територіями. Управління не «замість» національних держав, а разом з ними. Зміцнення інституту держави - найважливіша умова створення стабільнішого і керованого світового порядку. Глобальне управління має на увазі і механізми саморегулювання на основі використання міжнародно-визнаних індикаторів - вимірюваних і таких, що піддаються перевірці параметрів, дотримання яких необхідне, щоб забезпечити бажаний вектор змін [1, с.16].

В українській політичній думці можемо зустріти наступні визначення терміну глобально управління:

- Глобальне управління – науково-практичний напрямок формування багаторівневої системи наднаціональних і глобальних центрів влади, що здійснюють свої функції по відношенню до суб'єктів світової політик [2].

- Під глобальним керуванням слід розуміти керування політичними, економічними та іншими процесами в тих сферах міжнародних відносин, за які не відповідає самостійно жодна країна, організація або інші актори. Таким чином, глобальне керування в міжнародних відносинах - це колективний процес, в якому беруть участь уряди, міжурядові та неурядові організації, транснаціональні корпорації й інші елементи сучасної міжнародної системи [5, с.120].

- Глобальне керування, безперечно, являє собою особливий тип політичного керування, виступаючи інтегрованим поняттям, що відбиває специфіку діяльності, яка пов'язана з регулюванням міжнародних відносин, обліком, узгодженням і координацією реалізації різноманітних і часто різновекторних інтересів учасників міжнародних відносин. Безумовно, пріоритет за даних обставин віддається національно-державним інтересам. Але це не означає, що інтереси інших міжнародних акторів можуть залишатися без уваги, тому що саме інтереси цього порядку відбивають тенденцію формування нової глобальної соціальної мережі [5, с.126].

Глобальне управління - процес спільного керування світоустроєм на основі створення загальноприйнятої ієрархічно впорядкованої глобальної інституційної системи, що базується на принципах відкритості та комплексності, і залежно від організаційно-функціональних компетенцій її ключових суб'єктів (держав, міжнародних урядових і неурядових організацій, глобальних сітьових мереж, регіональних союзів тощо) всебічно враховує відображення й реалізацію їх стратегічних інтересів, репрезентацію права на ухвалення міжнародних рішень та гарантує безпеку їх взаємного співіснування у глобальному просторі [3, с.52].

Проаналізувавши вищезазначені терміни можна зробити наступний висновок, що глобальне управління не означає наявність світового уряду. Глобальне управління припускає наявність інституціональної сфери, в якій громадяни та держави взаємодіють між собою та органами управління. Не існує єдиної структури, моделі, форми глобального управління. Глобальне управління припускає різноманіття суб'єктів, які виконують функції управління. При будь-якій системі керівництва повинні формуватися і визначатися спільні політичні цілі і засоби їх досягнення. Проте немає необхідності, щоб система глобального керівництва спрямовувалася єдиним органом.

Історія розвитку концепції «глобального управління»

Ідея глобального регулювання була запропонована в 1977 році в роботі Яна Тінбергена «Перегляд міжнародного порядку Третя доповідь Римському клубу» [21]. Політичні зміни глобального масштабу він бачив у створенні глобальних структур. Дослідник пропонував створити такі інститути як «Світове казначейство», «Всесвітню адміністрацію з продовольства», «Всесвітнє агентство по мінеральних ресурсах», «Всесвітню організацію по технологічному розвитку». В його концепції явно вимальовувались контури світового уряду. Також питання глобального центру влади було розглянуте французьким глобалістом М. Герньє в доповіді Римському Клубу «Третій світ: три чверті світу» (1980).

Поява даного терміна зумовлена реалістичним та інституційним теоретичними підходами до його формування, які активно обговорювалися в західних наукових колах протягом останніх двох десятиліть. Реалісти, до яких можна віднести Р. Арона, Р. Гілпіна, К. Ікенбері, К. Уотса, Д. Сінгера, розуміють управління як силовий механізм організації міжнародного порядку через формальні і неформальні норми, що визначаються співвідношенням потенціалів ключових її учасників-держав [4].

Кінець ХХ століття приніс суттєві зміни в існуючу на той час систему міжнародних відносин. Розпад СРСР поставив крапку на епосі, сформований в поствоєнний період, яка представляла собою біполярне протистояння, що в основному базувалось на політиці балансу сил. Падіння берлінської стіни, розширення військово-політичного блоку НАТО – наслідки цих та інших подій новітньої історії сигналізували про початок нової ери глобальної співпраці і спровокували активні дискусії на тему глобального управління. Обговорення проблем, пов'язаних з ерозією Вестфальської системи світоустрою, ролі ООН, (що все більше потребує нових реформ), і створення такої системи управління (яка б враховувала позицію більшості держав, а не тільки окремі їх групи), проходить паралельно з дослідженням глобалізації і її сучасної форми.

В цей час позиції реалістів активно почали критикуватися за нежиттєздатність, натомість більшої популярності набув інституційний підхід, який репрезентують Дж. Айкенбері, М. Леви, Р. Кохейн, Дж. Рагі, Е. Хаас, О. Янг. Він передбачає розгляд категорії глобального управління через призму режимів — правил та норм, що регулюють поведінку суб'єктів. Ефективність процесів управління пов'язувалася з позитивним сприй-

няттям учасниками міжнародних відносин тих або інших режимів, а також з гнучкими механізмами прийняття рішень, які вони пропонують. Відповідно до даного підходу, саме інститути здатні забезпечити баланс сил між державами, оскільки мають необхідні універсальні важелі, що дозволяють запобігати міжнародним конфліктам, їх виникненню, а також уникати концентрації владних повноважень лише в одному центрі прийняття рішень [4].

На початку та в середині 90-х років ХХ століття, в контексті політики інтернаціоналізації, яка проводилась США та основними західноєвропейськими державами, поняття «глобального управління» набирає особливої популярності. В 1992 році за підтримки генерального секретаря ООН Б. Бутроса-Галі була створена Комісія з глобального управління на чолі з шведським прем'єр-міністром І. Карлсоном та генеральним секретарем Співдружності націй Ш. Рамфалем. Основною метою її створення був пошук вирішення глобальних проблем людства. В 1995 році комісія підготувала доповідь «Наше глобальне сусідство» (Our global neighborhood). В ній, в якості обґрунтування необхідності глобального управління, вказується на те, що його розвиток є частиною еволюції людських зусиль, спрямованих на розумну організацію життя на планеті, і цей процес буде продовжуватись завжди. Необхідність побудови глобального управління в світі основана на твердженні, що людству після епохи глобальних війн і глобального протистояння надається унікальний шанс прийняти «глобальну громадянську етику», яка повинна базуватись на сукупності основоположних цінностей, здатних об'єднати людей всіх культурних, політичних, релігійних і філософських бачень. Також в доповіді наголошується на тому, що управління повинне засновуватись на демократичних принципах та здійснюватись згідно з встановленими правовими нормами, обов'язковим для всіх без виключення [16]. Ця доповідь дала поштовх для багатьох дискусій і досліджень, які дотепер проводяться в наукових колах всього світу.

Ініціативи Комісії з глобального управління щодо ідентифікації методологічних та теоретичних засад функціонування розвитку майбутнього світового порядку не є поодинокими. Свої варіації щодо формування глобального порядку, запропонувала і Лісабонська група (The Group of Lisbon), яка була також створена у 1992 р. й отримала символічну назву до 500-ї річниці, так званого, відкриття Нового світу (нових географічних відкриттів). До складу даної міжнародної інституції належать двадцять представників різних сфер діяльності і країн світу, зокрема, Японії, Західної Європи і Північної Америки. Вона була заснована Рікардом Петрелла (Riccardo Petrella), головою програми FAST (Forecasting Assessment Science & Technology) при Комісії ЄС у Брюсселі, як форум для обговорення глобальних проблем, аналізу глобальних трансформацій, що впливають на розвиток національних економік та розробку нових інституційних засад формальної взаємодії для прийняття рішень і кооперування зусиль глобальних акторів.

Зрозуміло, що питання глобального управління не байдуже і державним органам США та ЄС, оскільки Національна розвідувальна рада США та Інститут Європейського Союзу з досліджень безпеки восени 2010 року опублікували аналітичну доповідь «Глобальне управління 2025: вирішальний момент» [9], в якій увага зосереджується на аналізі критичного моменту в колективному управлінні складними глобальними проблемами. Експерти доповіді роблять висновок, що глобальне управління може бути ефективним з огляду на три чинники швидкої глобалізації: економічну взаємозалежність, взаємопов'язаний характер сучасних світових викликів та переплетення внутрішніх та зовнішньополітичних проблем.

Також слід відзначити, що зацікавленість в концепції «глобальне управління» серед вчених, політиків та громадськості відображена в появі спеціалізованих видань, таких як

«Global governance: A Review of Multilateralism and International Organizations», «Global Society» та інших наукових дослідженнях.

Непоодинокі випадки заснування спеціальних структур, центрів, організацій з дослідження концепції глобального управління:

- Center of Global Governance at London School of Economics & Political Science, заснований в 1992 році [15];
- Global Governance Watch – спільний проект American Enterprise Institute (AEI) та Federalist Society for Law and Public Policy Studies [11];
- The Global Governance Project – спільна дослідницька програма тринадцяти європейських дослідних інститутів, які обговорюють нове бачення та розуміння акторів, установ та механізмів глобального управління. Значна частина їхніх досліджень присвячена глобальним змінам в навколишньому середовищі та сталому розвитку [20];
- Forum for a new World Governance [7];
- Global Governance Institute – Неурядовий, неприбутковий аналітичний центр в ЄС, який займається дослідженнями в сфері безпеки та миру в світі, міжнародного права та прав людини, навколишнього середовища та сталого розвитку, економічної політики [10].

Сьогодні з кожним роком обговорення концепції глобального управління набирає все більших обертів в світі і Україні. Все частіше можна зустріти наукові статті, монографії на цю тему, почути про підняття цього питання на міжнародних конференціях, самітах, форумах. Формат даної статті не дозволяє повністю розкрити історичні етапи розвитку та дослідження концепції «глобального управління», а тільки аналізує не висвітлені аспекти в українській науковій думці.

Аналіз та пошук своєї унікальної ніші в рамках цієї (як і інших можливих концепцій міжнародних безпеки) є вкрай необхідним завданням для українських аналітичних центрів та науково-дослідницьких інститутів, оскільки дають можливість краще зрозуміти сутність окремих теоретико-практичних розробок, підготувати управлінський апарат і органи влади до можливих реалій життя (розвитку міжнародних відносин). Тим самим дати можливість Україні бути не тільки об'єктом міжнародних відносин, а й активно впливати розвиток світових реалій.

Література

1. Вебер А.Б. Современный мир и проблема глобального управления // «Век глобализации».- 2009.- № 1.- Режим доступу: <http://www.isras.ru/publ.html?id=1517>
2. Власов В. І. Глобалістика і глобалізація: терміни і поняття (короткий словник) // Електронне наукове фахове видання Історія науки і біографістика.- 2010.- № 4.- Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/inb/2010-4/index.html>
3. Поручник А., Гайдай Ю. Формування інституційних передумов системи глобального управління // «Міжнародна економічна політика».-2008 (9).- № 8-9.- с. 42-78.- Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mep/2009_8_9/08-3612/3_Poruchnik_Gayday.pdf
4. Темников Д. Проблемы мирового регулирования в современной зарубежной политологии // Аналитические призмы.- Май-август 2004.- Том 2.- № 2 (5).- Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/2.htm>
5. Фесенко М.В. Трансформація сучасної системи міжнародних відносин: концептуальний і прогностичний вимір / М.В. Фесенко – К.: Центр вільної преси, 2008. – 236 с.

6. Boughton J. M., Bradford C.I. Global Governance: New Players, New Rules. // Finance & Development.- December 2007.- Volume 44.- Number 4.- Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2007/12/boughton.htm>
7. Forum on a New World Governance.- Режим доступу: <http://www.world-governance.org/>
8. Fraser-Moleketi G. (ed.). The World We Could Win: Administering Global Governance.- Amsterdam: OIS Press, 2005.- 212 pp.
9. Global Governance 2025: At a Critical Juncture. // – National Intelligence Council & European Union’s Institute for Security Studies Report.- Washington DC: Office of Director of National Intelligence, 2010. 82 p.
10. Global Governance Institute.– Режим доступу: <http://www.globalgovernance.eu/>
11. Global Governance Watch.– Режим доступу: <http://www.globalgovernancewatch.org/about/>
12. Groom A., Powell D. From World Politics to Global Governance – A Theme in Need of a Focus. // Contemporary International Relations / Groom A., Light M. (eds).- London: Pinter, 1994.- P. 81-90
13. Karns M. P., Mingst K. A. International Organizations: The Politics and Processes of Global Governance.- 2nd edition.- Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2009.- 633 p.
14. Keohane R. Power and Governance in a Partially Globalized World.- London: Routledge, 2002.- 313 p.
15. London School of Economics and Political Science. – Режим доступу: <http://www2.lse.ac.uk/globalGovernance/HomePage.aspx>
16. Our Global Neighborhood // Commission on Global Governance.- New York: Oxford University Press, 1995.- Режим доступу: <http://www.libertymatters.org/globalgovernance.htm>
17. Riazati S. A Closer Look: Professor Seeks Stronger U.N // The Daily Bruin.- October 18.- 2006.- Режим доступу: <http://courses.wcupa.edu/rbove/econ338/060trade-debt/UnitedNations/061018stronger.txt>
18. Rosenau J. Toward an Ontology for Global Governance // Approaches to Global Governance Theory / Martin Hewson, Timothy J. Sinclair (eds).- Albany, NY: State University of New York, 1999.- pp. 281-301
19. Speth J. G. Global Governance for Sustainable Development // A speech Delivered to the World Conference on Rio de Janeiro.- March.- 1999.- Режим доступу: <http://sovereignty.net/p/gov/ggspeth.htm>
20. The Global Governance Project.– Режим доступу: <http://www.glogov.org/>
21. Tinbergen J. Reshaping the International Order: A Report to the Club of Rome.- Dutton, 1976.- 325 c.
22. United Nations Public Administration Glossary.– Режим доступу: <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministrationGlossary/tabid/928/language/en-US/Default.aspx>
23. Weiss Th., Thakur R. The UN and Global Governance: An Idea and its Prospects.- University of Indiana Press, 2006.
24. Wilkinson R., Hughes S. Global Governance. Critical Perspectives.- London: Routledge, 2002.- 237 p.